

Симптоматика переживань кризи 23-х років юнаками

Аналізується симптоматика переживань (за 17-ми негативними і позитивними симптомами) кризи 23 років, як нормативної, яка у хронологічному часі зіставляється з 21-24 рр. (із зміщенням після 22 років). Її двофазовий перебіг (сильна і слабка фази), власна структура (типові, супутні, фонові симптоми) дозволяють встановити місце особистості у віковому розвитку. Для прикладу розглядається динаміка окремих симптомів, зокрема домагання ролі дорослого, дратівливості.

Ключові слова: криза 23-х років, переживання, симптомокомплекс, фаза.

Анализируется симптоматика переживаний (по 17 положительных и негативных симптомов) кризиса 23 лет, как нормативного, который в хронологическом времени сопоставляется с 21-24 гг. (со смещением после 22 лет.) Ее двухфазовое протекание и собственная структура (типичные, сопутствующие, фоновые симптомы) позволяют определить местонахождение личности в возрастном развитии. В качестве примера рассматривается динамика отдельных симптомов, в частности приятия роли взрослого, раздражительности.

Ключевые слова: кризис “23 лет”, переживания, симптомокомплекс, фаза.

Постановка проблеми. Між юнацьким віком та вступом у дорослість існує закономірний кризовий перехід, умовно названий нами як “криза 23 років”, який завершує низку нормативних криз 13 і 17 років у системі підліткового та юнацького віку. Зіставляючись з умовними віковими інтервалами, криза 23 років, або входження у дорослість, має власні унікальні переживання, зміст яких дозволяє диференціювати її переживаннями суміжних стабільних періодів, а також ненормативних криз, потенційно властивих будь-якому етапу вікового розвитку.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Ми продовжуємо започаткований виклад інформації про психологію вікових кризу підлітковому та юнацькому віці [1; 5], актуалізуючи відповідні наукові уявлення російських (В.І. Слободчиков, 2004, К.М. Поліванова, 2006, І.Г. Малкіна-Пих, 2005, 2008), білоруських (Л.А. Пергаменщик, 2008; 2010 – про кризи у цілому) та українських дослідників (передусім Т.М. Титаренко). Як наслідок,

визначаємо необхідність виокремлення симптоматики переживань нормативних і ненормативних криз, особливо у руслі раніше актуалізованих (М.С. Сгорова, Т.М. Марютіна, 1992) і останніх досягнень генетики і психогенетики (О.О. Александров, 2006; Л.І. Авраментова, 2008; Р.Л. Аткинсон, 2007) [3; 4].

Виокремлення раніше нерозв'язаної проблематики. Передбачається розв'язання таких завдань: 1) умовне встановлення вікових меж між кризою 23-х років і суміжними стабільними періодами; 2) спочатку – з'ясування змісту її переживань, потім – їх диференціація з переживаннями суміжних стабільних періодів; 3) доведення положення, згідно якого названа криза є обов'язковою складовою вікового розвитку, тобто відображає, за Л.С. Виготським (1984), внутрішню логіку розвитку; 4) з'ясування взаємозалежності переживань цієї кризи та переживань ненормативних криз.

Основна мета статті. На основі результатів експериментального дослідження продемонструвати окрему симптоматику переживань кризи 23-х років (входження у дорослість) юнаками як показників її місця та змісту у системі вікового розвитку.

Виклад матеріалу дослідження (умовні скорочення: ПРП – провідна рейтингова позиція; р.в. – річний вік; РП – рейтингова позиція; рр. роки). Криза 23-х років умовно зіставляється з умовно фіксованим 21-24 р.в. Всього симптомів – 34 (по 17 позитивних і негативних): пропонується її суб'єктивна вербальна інтерпретація (у “лапках”).

Аритмічна динаміка переживань демонструє наявність 3-х етапів, де два останні позначають двохфазовий перебіг кризи 23 років. 1 фаза (сильна) формується після досягнення 21 р. (більше до 22 р.). Її структура: 1. Позитивні симптоми: 1) типові: прагнення до самостійності, гордість за власні досягнення, вміння співпрацювати, оптимізм; 2) супутні: вміння самооцінювати, домагання ролі дорослого, вміння самоконтролю. 2. Негативні симптоми: 1) типові: а) блок “АС” (лихослів'я, корисливість, дратівливість, індивідуалізм); б) блок “ПС” (впертість як неслухняність); в) блок ”НС“ (лінощі); 2) супутні – хитрощі, пізнавальна обмеженість.

Друга фаза (слабка) незначно змінює попередню появою та стабілізацією до 23 р. нових симптомів: 1. Позитивні симптоми: 1) типові: переживання власних успіхів чи невдач; 2) супутні: вміння самооцінювати, домагання ролі дорослого, вміння самоконтролю. 2. Негативні симптоми: 1) типові: а) блок “АС” (приспосовництво); б) блок ”ПС“ (негативізм, зарозумілість); 2) супутні – хитрощі, пізнавальна обмеженість.

Зрештою, після 23 р. встановлюється остаточна структура кризи 23 років: 1. Позитивні симптоми: 1) типові (відносна

рівновага частоти і сили виявів): прагнення до самостійності, оптимізм, гордість за власні досягнення, вміння співпрацювати, переживання власних успіхів чи невдач; 2) супутні: вміння самооцінювати, домагання ролі дорослого, вміння самоконтролю (домінування частоти над силою виявів). 2. Негативні симптоми: 1) блок “АС”, або активне самоствердження у взаєминах (лихослів’я, корисливість, дратівливість, індивідуалізм, пристосовництво); блок “ПС”, або пасивне самоствердження (впертість як неслухняність, негативізм, зарозумілість); блок “НС”, або нейтральне самоствердження (лінощі); 2) супутні – хитрощі, пізнавальна обмеженість.

Решта симптомів – фонові (ситуативні), але активні стимули названої типової і супутньої симптоматики переживань.

Для прикладу проілюструємо динаміку окремих з них (типових, супутніх, фонових), визначивши їх витoki, перспективи та особливості психологічного супроводу.

Позитивні симптоми (типові): 1. *Прагнення до самостійності* має взаємозв’язки з типовою позитивною (особливо з вміннями співпрацювати і переживати власні успіхи чи невдач) і негативною симптоматикою, крім індивідуалізму (незначущі – з пристосовництвом). Незважаючи на значущі коливання, постійно утримує ПРП, відображаючи потребу у самореалізації, часто будь-якими способами (“ми вже далеко не діти”, “скільки можна до нас ставитися як до дітей”). У 19-20 р.в., як оптимальному, стрімко зростає порівняно з 18-19 рр., започатковуючи значний відрив від інших симптомів. Схожі на гордість за власні досягнення (крім 22-23 рр., коли на 2 РП переходить оптимізм). Відходять від постійного знецінення вимог дорослих до ситуативного, де основними причинами є очевидна недоказовість їхньої аргументації (дорослі це розуміють, але їм потрібно “зберегти обличчя”), і вже власні, спочатку ситуативні, бажання діяти, не задумуючись про наслідки (“на власний розсуд і ризик”). При успіху частішають, стаючи системними, і – навпаки. Така потенційна непослідовність може перекопати оточення у стійкості своїх попередніх уявлень про обмеженість прагнення до самостійності: “Коли ви, нарешті, станете самостійними?”. Тоді, у 20-22 рр., вияви знижуються, що не впливає на втрату ПРП. Після 22 р. на основі здобутого досвіду повторно стрімко зростають до виявів 19-20 рр., але це вже усвідомлене прагнення до самостійності, яке передбачає не конфронтацію з оточенням, а паритетну співпрацю. 2. *Гордість за власні досягнення* також не має слабких вікових ланок. Стійкі взаємозв’язки з типовою позитивною (особливо з оптимізмом) і

негативною симптоматикою. Один із найбільш впливових симптомів, наприклад: у 19-20 рр. стрімко зростає (перехід з 3-ї на 2 РП “після прагнення до самостійності), започаткувавши у майбутніх інтервалах своє стабільне прогресування: бажання самореалізації, самоствердження у референтних осіб. Незважаючи на незначні коливання у 20-22 рр., пов’язаного з вдалими чи недостатніми успіхами, зберігає попередню РП, чого не має жодний інший симптом (крім прагнення до самостійності). Розчарування від невдач, відсутність очікуваної допомоги від найближчого або референтного оточення можуть з 20 р. спричинити зниження виявів, особливо у 21-22 р.в., як найменш оптимальному, що знову-таки істотно не впливає на РП, оскільки бажання продемонструвати вагомі досягнення передбачають обов’язкову самореалізацію. Інакше – це постійна незадоволеність собою, яка безпосередньо активізує зростання негативної симптоматики. Відтепер чутливість виявів все більше залежить від ставлення оточення до своїх успіхів, співпереживань у невдачах. Юнаки уважні передусім до думки приятелів для себе дівчат, як емоційних чи моральних стимулів (“краще – два в одному”) у досягненні успіху, що всіяко афішується, або шукають причини для розчарування у власних можливостях з наступним прагненням уникати розв’язання складних завдань і приховувати невдачі (“мабуть так на роду написано”). Така суб’єктивна неоднозначність в оцінці симптому зумовлює після 22 р. його стрімке зростання (стабілізується 3 РП – після прагнення до самостійності і оптимізму). З 23 р. він стриманіший, більш вибірковий, диференціюється собі за значущістю: попередня РП (після прагнення до самостійності і переживання власних успіхів чи невдач) дедалі стабілізується, визначаючи сприятливі перспективи для всієї симптоматики.

Позитивні симптоми (супутні): *домагання ролі дорослого* у 18-20 рр. – це супутній стабільний симптом, який істотно впливає на типову симптоматику і є основним претендентом на входження у неї: усвідомлення пріоритетності обов’язків перед правами стосується осіб, які навіть пробують це заперечити (“заперечення для інших”). Зрештою, самі домагання, що спричинені відсутністю можливостей зарекомендувати себе дорослими, є відсутніми. Тепер це вже незворотна даність, з якою потрібно рахуватися, навіть – змиритися. Тоді у 19-20 рр., порівняно з попереднім інтервалом, вони залишаються стабільними (5 РП – після прагнення до самостійності, гордості за власні досягнення, оптимізму, вмінь співпрацювати), засвідчуючи також суперечливе розуміння свого призначення. Наприклад, після 20 р. продовжують зростати, але

РП не змінюється, тобто неприховані вияви трансформуються у приховані ("навіщо потрібно доводити очевидне, коли вже розміняли третій десяток"). Тоді такі домагання перестають бути самоціллю. Повторно актуалізується пріоритетність усвідомлення обов'язків, виконання яких передбачає визначену, а не абстрактну відповідальність, тому юнаки розгублюються від такого відкриття на основі вже власного досвіду, потреби самостійного прийняття рішень, а не від деклараційних роз'яснень, до яких можна було не прислухатися, бо все одно дорослі бралися за основну, як правило, найважливішу ділянку роботи (характерно, що у цей час уповільнюється відповідальність, наче набираючи обертів для майбутнього прискорення). Закономірно, що у 21-22 р. домагання знижуються, трансформуючись у потребу самостійного і знову-таки прихованого виконання важливих функцій дорослих, а не протиставлення їм. Локалізується знецінення їхніх вимог ("вони багато у чому були правими"), переосмислюються попередні конфліктні ситуації (навіть незначні непорозуміння). Можливе неопублічне визнання певних власних помилок, які, як суб'єктивно здається, завдали найближчому оточенню несправедливості, трансформуючись у почуття провини. У зв'язку з цим, після 22 р. домагання ролі дорослого як повноправного учасника дорослої спільноти зростають, стабілізуючись у 23-24 рр.: це завершальний соціальний рівень у призначенні вже не домагань, а соціальної ролі дорослої особистості як умови унікальності власного життєвого шляху.

Позитивні симптоми (фонові): *відвертість* у 18-19 рр. стрімко спадає до мінімальних виявів: причина "розчарування в інтимно-особистісному спілкуванні (передусім з ровесниками). У 19-20 р.в., як несприятливому, означає самостійне прагнення до самоізоляції, відчуженість як результат пошуку емоційної рівноваги у дискомфортних взаєминах з метою виходу, а ще краще – попередження конфліктних ситуацій. Можливе розчарування у спілкуванні з батьками зміцнює переконаність у доцільності авторитаризму, який стає домінуючим у побудові будь-яких вже власних стосунків, дедалі частіше самостійно ініціюючись. Тоді у взаєминах прогресує меркантилізм, неприхований розрахунок: тут значно дублюються особливості відвертості 11-14 р., повторно актуалізуючи нереалізовані там прагнення. Отже, 19-20 р. – це проблема вибору стилю взаємин на найближчу перспективу (як мінімум, до 24 р.): у 20-21 рр. у випадку задоволеності активізується пошук друзів, зовсім не означаючи його успішність (невдача стабілізує попередні уявлення про неможливість чи нереальність довірливих стосунках з ровесниками). Як наслідок, у 21-22 р. очікується повторний (третій),

часто результативний, пошук емоційної рівноваги, після чого у 22-23 рр. очікується її стрімке зростання. З досягненням 23 р. уповільнюється, позначаючи трансформацію неприхованих виявів у приховані, а також прагнення ще більше визначитися з потрібними для себе вибірковими взаєминами. Відтепер може навіть розглядатися ознакою слабкості. Водночас тут можлива активізація неприхованої відвертості, як мимовільної демонстрації відсутності у себе довірливих стосунків (відвертість “на показ”), що розцінюється оточенням як марнослов’я: отже, несприятливі і сприятливі особливості симптому постійно перебувають у динамічній взаємодії.

Негативні симптоми (типові): 1. *Дратівливість* має взаємозв’язки з типовою позитивною і негативною симптоматикою, крім індивідуалізму (особливо з лінощами, зарозумілістю, упертістю як неслухняністю). У 19-24 р.д. найбільша у 15-16 рр. (незадоволеність самореалізацією, вплив заздрості), після чого спадає як результат повної або часткової задоволеності у прагненні до самостійності, домаганні ролі дорослого і навіть відсутності попереднього ставлення оточення, яке вже розпочало звикати до нього, а, значить, ігнорувати, але більше – активно протидіяти. Тоді, у 19-20 рр., продовжує спадати, ставши у 20-21 рр. найменшою. Однак, потенційна основа для повторного стрімкого зростання залишається, особливо у 21-22 рр., як спосіб досягнення негайного бажаного результату, особливо із застосуванням фізичного впливу. Це також реалізація вибіркового ставлення до неприязних собі осіб, які мають вищі досягнення і всіляко ними хизуються (характерно, що більш дратівливі особи є здебільшого антипатичними). Отже, 21-22 р.в. – найбільш сприятливий для відтворення індивідуальної дратівливості як важливого стимулу агресивності, спрямованої на фізично слабших, соціально незахищених осіб, а також для групової дратівливості як результату добровільного об’єднання для помсти більш сильнішим особам (оточенню) на основі заздрості та прихованих, але особливо публічних, образ. Тоді з 22 рр. очікується стрімке зростання, яке до 23 р. може стати найбільшим, виявляючись у вибіркового і неприязному ставленні та постійному супроводі власного фізичного насилля, або із звертанням до допомоги до інших, солідарних з собою осіб. Після 24 р. публічна та індивідуальна дратівливість знижуються, мотивуються, задалегідь плануються, призначаючись більше для самозахисту, а не нападу. 2. *Упертість як неслухняність* має взаємозв’язки з типовою позитивною і негативною симптоматикою, крім індивідуалізму. У 19-20 рр. зберігає попередню стабільність через протиставлення себе дорослим (3 РП

“ після пристосовництва та індивідуалізму). Однак, вимоги дорослих все більше враховуються, хоча не афішуються, тому у них (дорослих) зміцнюється ілюзія попередньої неслухняності, часто – немотивованої. Навіть формується відповідні міфи про неслухняність, започатковані з кризи 13 років типу “у наші часи ми такими не будим...”. У 20-21 р.в. очікується стрімке зростання: приховані домагання активної допомоги сторонніх як актуалізація самоствердження у референтних осіб, що знову-таки не афішується (ПРП). Це швидше доведення собі власної самодостатності як умови досягнення бажаного успіху (порівняння своїх можливостей з можливостями оточення, які, начебто, ігноруються, а насправді “ уважно вивчаються); усвідомлення невласних справжніх, а придуманих, переваг, які зміцнюють уявлення про себе та визначають критичне (не огульне) ставлення до доказів дорослих. Отже, цей вік є вирішальним у трансформації впертості “як неслухняності для інших” у впертість “як неслухняність собі”, внаслідок чого посилюється впертість як наполегливість, позначаючи особливу життєву мить: час немотивованих або навмисних вчинків завершується – впертість як неслухняність у 21-22 р.в., як оптимальному для локалізації, стрімко знижується, ставши тут найменшою (5 РП – після індивідуалізму, пристосовництва, хитрості і драгієвливості). З 22-23 р. через важливі невдачі очікується її повторне зростання, наприклад: спочатку до виявів 19-20 р. (3 РП – після індивідуалізму, пристосовництва), або мотивованої неслухняності, як наслідку невдалих порад оточення на тлі власного вдалого самостійного прийняття рішень. Потім, у 23-24 рр., під впливом чергових самостійних результативних рішень вона посилюється (2 РП разом з корисливістю – після лихослів’я), забезпечуючи надалі аналогічну стабільну динаміку. У 23-24 р. навіть через результативні поради оточення не зменшується, оскільки прихована, демонструючи прагнення до самостійної ініціації дій і такого ж прийняття рішень (ця тенденція у дівчат є менш виразною). 3. *Негативізм* має взаємозв’язки з типовою позитивною і негативною симптоматикою, крім індивідуалізму. У 19-20 р. найменший, тому цей вік оптимальний для локалізації. Основна причина – перегляд ставлення до оточення, передусім нереперентного. Здійснюється справжнє відкриття для себе, що люди, які заслуговували на байдужість чи зневагу, насправді не такі, і – навпаки (особливо у випадках очікування допомоги від одних осіб, а отримання її – зовсім від інших). З’ясовуються причини такого свого попереднього ставлення до них, що часто розчаровує, оскільки ними можуть бути референтні особи.

Як наслідок, визначається індивідуальний підхід до оточення на основі узагальнення власного досвіду взаємин та переконаності не робити поспішних чи упереджених висновків з суперечливих ситуацій або перших вражень. Реально виконати задумане не вдається, оскільки нові зустрічі з новими людьми можуть створювати такі ж нові ситуації у взаєминах, суб'єктивно передбачати привабливі перспективи. Після 20 р. невдала реалізація прагнення до інтимно-особистісного спілкування вже з ними призводить до повторного розчарування, переносяться на звичне оточення, активізуючи негативізм (3 РП – після впертості як неслухняності, індивідуалізму), а, значить, можливу від нього адекватну протидію. Тоді негативізм переходить в усвідомлений стійкий зв'язок з пристосовництвом (“краще приховувати своє справжнє ставлення”, ”будь глуха, бо менше гріха”), означаючи взаємини з неприязними особами, від яких можна мати певний зиск. Однак, пошук референтних для себе осіб все одно продовжується, зумовлюючись незадоволеністю у взаєминах, тому у 20-21 р. знову виявляються тенденції 19-20 р. (нові відкриття вдруге собі стабілізують думку про хибність поспішних висновків), у зв'язку з чим негативізм знижується до виявів 19-20 р. Однак, досягти бажаної комфортності у взаєминах досягти не вдається, що призводить до його чергового зростання, яке на тлі прогресування негативної симптоматики у 22-23 р. (4 РП – після індивідуалізму, пристосовництва, впертості як неслухняності), втрачає свою виразність, але не впливовість, залишаючись прихованим (в оточенні складається враження про зниження виявів). Після 23 р. очікується вже значне зниження, виявляючись водночас у прагненні встановити примирливі стосунки з оточенням і стабільному прихованому чи неприхованому ставленні до окремих осіб як неприязних для себе.

Негативні симптоми (супутні): 1. *Хитрість* взаємопов'язана з хвастощами. Взаємне джерело розвитку. З 19 р. стрімко спадає, ставши у 20-21 р. найменшою, через невдачі в оточенні, формування власного образу надійного партнера. Зменшується і бідніє круг спілкування, спонукаючи до самоаналізу причин власної ізоляції. Як наслідок, після 21 р. трансформується з публічної у приховану: тоді часто важко визначити джерело дезінформації, однаково спрямованого на одного (більш успішного), а частіше – двох ровесників, з якими імітують товариські взаємини, або мали їх, а тепер конфліктують. Результат – удавана співучасть у їхніх прикрощах, ініціація пошуків винних. Невдачі у хитруванні обов'язково супроводжуються дратівливістю, що видно з напо-

легливої, але нервовної поведінки будь-що сформувати в оточення переконаність у провинах конкретних осіб, а самим залишитися поза підозрами. При успіху формується вже власна переконаність у доцільності такої аргументації, взаємин у цілому, тому у 21-22 рр. хитрість може стати досі найбільшою (3 РП – після індивідуалізму, пристосовництва). Такі спроби здебільшого розвінчуються, призводячи з 22 р. до її стрімкого зниження, але це не стільки усвідомлення асоціальності, скільки трансформація з прихованої у неприховану та адресну стосовно неприязних собі осіб. 2. *Пізнавальна обмеженість* найбільше зростає у 19-20 р.: означає стрімке зниження інтересу до навчання, навіть його девальвацію, спричиняючись передусім спогляданням домінування біологічних пріоритетів над духовними. Ігнорується самопізнання, посилюється критиканство оточення, публічне висміювання ровесників з іншими пізнавальними позиціями. Водночас у 20-21 рр. започатковуються постійні звернення до них за терміновою навчальною допомогою, які зміцнюються до 23 р. Ймовірно, 20-23 рр. є сприятливим для локалізації виявів, які не мають тут істотного впливу на негативну симптоматику. Характерно, що це також період "стагнації", де зростають сумніви у правильності сформованих у себе уявлень про самопізнання та пізнання передусім у ситуаціях порівняння з іншими, причому не на свою користь (характерно, що у цей час схожі тенденції у корисливості, з якою перебуває у постійному зв'язку). У програшному випадку за умови збереження виявів 19-20 р. очікується стрімке, досі найбільше, зростання (5 РП – після лихослів'я, зарозумілості, впертості як неслухняності, лінощів), яке після 24 р. реально може претендувати на входження у типову симптоматику.

Негативні симптоми (фонові): *недбалість* у 19-20 р.в., як оптимальному, стрімко знижується (остання РП). Водночас зростає її антипод – старанність, виявляючись передусім у прагненні зовнішньої доглянутості (більше прихована, тобто юнаки не менше, ніж дівчата, звертають увагу на власний зовнішній вигляд). З 20 р. навпаки: зростає недбалість (старанність – спадає). Наступні інтервали демонструють синхронну протилежну динаміку. Найбільша у 22-23 рр., як демонстративна і ситуативна: більше – емоційний протест на авторитаризм оточення, тому згодом знову повертається на останню РП. Такі тенденції засвідчують міфічність стійких уявлень про розповсюджену недбалість у юнаків, порівняно з дівчатами. Це результат їхньої відвертості, відносно меншого прагнення маскувати власні недоліки і, навіть, усвідомленого чи неусвідомленого бажання хизуватися ними, за чим часто прихо-

вуються спроби глобального осмислення навколишньої дійсності і потенційності, втрачаються важливі, але малопомітні подробиці. Може навіть засвідчувати приховані нереалізовані можливості, про що юнаки самостійно можуть не здогадуватися. До 24 рр. залишається стабільною, зіставляючись з останніми або передостанніми РП.

Висновки та перспективи наступних розвідок: 1. Симптоматика переживань кризи 23-х років, або входження у дорослість, як нормативної, має відносно стійку структуру і відзначається статевою диференціацією. Необхідна умова розвитку особистісно орієнтованого навчально-виховного впливу у конкретному віковому періоді [2]. 3. Актуальним є вдосконалення психологічного супроводу симптоматики переживань (типової, супутньої, фонові).

Список використаних джерел

1. Актуальні проблеми психології: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості; за ред. С.Д. Максименка, М.В. Папучі. – К., 2010. – Т. 11. – Вип. 3. – 510 с.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: у двох книгах / Іван Дмитрович Бех. – К.: Либідь, 2003. – Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. – 280 с.
3. Введение в психологию / Р.Л. Аткинсон, Р.С. Аткинсон, Э.Е. Смит и др.; пер. с англ. / В.П. Зинченко и др. (общ. ред.). – 15-е межд. изд. – СПб.: Прайм – ЕВРОЗНАК, 2007. – 816 с.
4. Генотип. Среда. Развитие / М.С. Егорова, Н.М. Зырянова, О.В. Паршикова и др. – М.: ОГИ, 2004. – 574 с.
5. Поліщук В.М. Криза 13 років: феноменологія, проблеми / Валерій Миколайович Поліщук. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2006. – 168 с.

The author analyses the symptomatic of crisis emotional experience (17 positive and 17 negative symptoms) the age of 23 as normative in which is chronologically compared with the age of 21-24 (shifting to 22). It's two staged passing and its own structure (typical, accompanying and background symptoms) allow to define the place of a person in age development. As an example the author takes the dynamics of separate symptoms, particularly pretending to be adults, shortness of temper.

Keywords: crisis of 23, emotional experience, symptomocomplex, phage.

Отримано: 21.08.2011